

ABDULLA QODIRIY - JADIDCHILIK HARAKATINING ASOSCHISI

Mardonova Mashhura Murtoza qizi

Toshkent Davlat Texnika universiteti

Mexanika muhandisligi fakultetiti

Metallar texnologiyasi yo'nalishi

Talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abdulla Qodiriyning jadidchilik harakatidagi o'rni, uning asosiy maqsad va g'oyalari, shuningdek, bu harakatning o'zbek jamiyatiga ta'siri yoritiladi. Muallifning asarlari va publitsistik faoliyati orqali xalqni ma'rifatchilik qilishga intilgani tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, jadidchilik, ma'rifatchilik, modernizatsiya, o'zbek adabiyoti, "O'tkan kunlar", islohotlar, mustamlaka.

Bilamizki, o'tgan davr jadidchilik faoliyatida katta ahamiyat kasb etuvchi ijodkorlar qatorida Abdulla Qodiriy nomining tilga olinishi bugungi kunda Abdulla Qodiriy ijodi uning shaxsiyatini o'rganish bilan bog'liqdir. Abdulla Qodiriy o'sha davr muhiti va kayfiyatidan kelib chiqib o'zining yaratgan asarlarida jadidchilikka oid g'oyalarni ham ilgari suradi. Bunda o'sha davr muhitida keng ommalashayotgan teatrlar, sahna asarlari, teatr truppalari bilan birgalikda badiiy asarlar ularning yaratilishi uslubi dunyo hamjamiyatida rivojlanayotgan adabiyot, san'at sohalari bilan birga mutanosiblikni tashkil etadi.

"Birinchii Prezidentimiz Islom Karimov qayd etganidek: Yurtimizda Abdulla Qodiriy asarlari kirib bormagan birorta ham xonadon bo'lmasa kerak. U faqat O'zbekistonning emas, balki Turkiston xalqlarining ham sevimli adibi, ozodlik va istiqbol kuychisidir". Haqiqatdan ham Abdulla Qodiriy bu borada haq bo'lib, kishilik jamiyatda sodir bo'layotgan voqea hodisalarga munosabat bildirish yoki xalqqa yetkazishda so'zga chechang'ik bo'lmog'i kerak. Bunda asosan, Abdulla Qodiriyning she'riy asarlarida yoki adabiy-badiiy asarlarida jadidchilik g'oyalarining keng talqin qilinishi va Abdulla Qodiriyning ularga bo'lgan munosabati o'ziga xoslikni tashkil etadi. Jumladan, Abdulla Qodiriy ijodkor sifatida o'zining yaratgan she'rlarida, romanlarida yoki publitsistik asarlarida ma'lum bir mavzu yuzasidagina cheklanib qolmasdan, millat va vatan taraqqiyotiga oid qarashlarni har tomonlama bayon etadi. Bunda, Abdulla Qodiriyning "Ahvolimiz", "Millatimga bir qaror", "To'y" kabi she'rlari ham kishilarning e'tiborini tortadi. Bugungi kunda adabiy jamoatchilik Abdulla Qodiriy ijodini o'rganishda nafaqat dunyo olimlarining qarashlari ya'ni o'zbek adabiyotining o'tgan asrda tutgan o'rni, rivojlanish bosqichlari keng tarzda muhokama qilinadi. Jadidchilik sohasi va jadidchilik ishlarida faoliyat yuritgan

kishilarning qatorida Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon Sulaymon o'g'li, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxon o'g'li va Abdulla Qodiriylarning vazifalari, bajargan ishlari keng tarzda e'tirof etiladi. Bunda Abdulla Avloniyning maktabdorlik, darslik yaratish bo'yicha sa'y-harakatlari e'tirofga olingan bo'lsa, Mahmudxo'ja Behbudiyning teatr, san'at a teatr sohasiga oid ilmiy asarlar, badiiy asarlari bilan keng tarzda o'ziga xoslikni tashkil etadi. Abdulla Qodiriy esa o'zining she'riy asarlarida va badiiyatida jadidchilikka oid qarashlarni namoyon etar ekan, xalqqa nisbatan tanqidiy qarashlarini ham she'riy ham badiiy ham publitsistik ruhda bayon etadi. Abdulla Qodiriyning "Ahvolimiz" nomli she'rida bugungi kunda ya'ni o'sha davr muhitidan kelib chiqib, davr kayfiyatidan kelib chiqib kishilarning g'aflatda qolmaslikka, ya'ni rivojlanishga chorlashi yuzasidan chaqiriqlar mavjud. Bunda "Ahvolimiz" deb nomlanishi ham she'ning mana shu kayfiyatini bildiradi. Aytish mumkinki,

Abdulla Qodiriy, Behbudiy, Cho'lpon, Fitrat va shu kabi jadidchilarning boshlagan ishlari, ilmiy salohiyati va badiiy mahorati bugungi kun o'zbek adabiyotida, nafaqat o'zbek adabiyoti balki, dramaturgiya sohasida ham tarixiy ildizlarni, tarixiy rivojlanish bosqichlarini boshlab berib, bugungi kunda ko'p sohalarning tarixi mana shu kishilar bilan bog'liq hisoblanadi. "Ahvolimiz" she'rida Abdulla Qodiriy jamiyat hayotida sodir bo'layotgan ishlar va ularga kishilarning befarq ekanligi, aksincha eski odatlarni yoqlagan holatda yangi usul maktablari taraqqiyot bosqichiga chorlovchi islohotlarga befarq qarab turgan kishilarni qoralaydi va bugungi ahvolimizga bir boqing, ey yoronlar, degan chaqiriq ostida "Ahvolimiz" she'rini bayon etadi va bunda xalqning ilmsizlik yo'lida ko'p ezilishi dunyo hamjamiyatida ro'y berayotgan taraqqiyot ishlaridan ancha chetda qolishi keng tarzda ifodalanadi. Bu borada bizning qalb ko'zlarimiz ko'rdur, g'aflatda qolib ketayotganligimizning boisi shundan dur, kabi g'oyalar bilan Abdulla Qodiriy she'riy misralariga jon kirgizgandek bo'ladi. O'g'illarimiz, qizlarimiz bugun odob olmasa, bilim olmasa, kelajakda ular beodoblikda na fan, na bir yaxshi so'zlash odobiga ega bo'lurlar va ularning ertangi kuni qanday bo'lmog'i mumkin ekanligi yuzasidan choralar ko'radi va fikrlar ketma ketligiga duch keladi. "Abdulla Qodiriy fikr ifodasining qisqa va aniqligini, kam so'z bilan ko'p ma'no berish yo'sinini qadrlab, yozishda ortiqcha so'z va jumalarni qisqartirishdan saboq beradi; yozganini yolg'iz odamning o'zigina tushunib, boshqaning anglay olmasligi adibga aslo ma'qul kelmaydi. Shu bos "Yozg'uchilarimizg'a" nomli maqolasida: So'z so'ylashda va ulardan jumla tuzishda uzoq andisha kerak, yozg'uvchining o'zi tushunib, boshqalarning tushunmasligi katta ayb". Bizning ko'rar ko'zimiz, so'zimiz faqatgina shu kundalik turmush sharoitimizda qotibgina qolmasdan balki dunyo bilan hamnafas bo'lmoqligi lozim kabi g'oyalar Abdulla Qodiriyning „Ahvolimiz" she'rlarida ko'rinib turadi. Bunda xalqimizning azaliy urf-odatlarini, milliy an'analarini qadrlash shu bilan birgalikda ularni saqlab

qolgan holatda bizning taraqqiyotimizga g'ov bo'layotgan yot illatlardan chekinishga chorlaydi. Bunda, har qanday turli holatlar vaziyatlarga munosabat bildirib, she'rni ifodali ravishda chiqiishini ta'minlab beradi.¹

O'zbek xalqining ma'naviy taraqqiyotida jadidchilik harakati muhim o'rin tutadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida boshlangan bu harakatning asosiy vakillaridan biri Abdulla Qodiriy bo'lib, u o'z ijodi va faoliyati bilan xalqni ma'rifat sari yetaklashga intilgan. Qodiriy o'z asarlari orqali milliy ongni uyg'otish, jamiyatdagi eskilik qoldiqlaridan voz kechish va zamonaviy ilmlarni o'rganish g'oyalarini ilgari surgan.

Jadidchilik harakati Turkiston hududida XIX asr oxiri – XX asr boshlarida paydo bo'lib, uning asosiy maqsadi xalqni ma'rifatli qilish, zamonaviy ta'lim tizimini joriy etish va mustamlakachilikka qarshi kurash edi. Bu harakatning asoschilaridan biri bo'lgan Abdulla Qodiriy o'z faoliyati davomida zamonaviy adabiyot va publitsistikani rivojlantirishga katta hissa qo'shdi.

Qodiriy jadidchilik harakatining ilg'or vakillaridan biri bo'lib, uning adabiy va publitsistik faoliyati orqali yangi fikr va g'oyalarning tarqalishiga katta hissa qo'shgan. Uning "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon" kabi romanlari xalqning ko'zini ochishga, ijtimoiy muammolarni ko'rsatishga qaratilgan edi. U asarlarida eski tartiblarni tanqid qilib, jamiyatning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillarni fosh qilgan.

Qodiriyning eng mashhur asari – "O'tkan kunlar" romanida millatning inqiroz yoqasida turganligi, milliy qadriyatlar va zamonaviy dunyoqarash o'rtasidagi ziddiyatlar yoritiladi. Jadidlarning asosiy g'oyalaridan biri bo'lmish ayollar huquqlari, ilm-ma'rifatning muhimligi va jamiyatni isloh qilish zarurati mazkur asarda o'z aksini topgan.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy jadidchilik harakatining yetakchi namoyandalardan biri sifatida o'zbek adabiyotiga va ma'rifiy taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shdi. Uning ijodi nafaqat adabiy, balki ijtimoiy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etib, o'zbek xalqining milliy o'zligini anglashida muhim rol o'ynadi. Bugungi kunda ham uning asarlari dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, jadidchilik g'oyalari asosida shakllangan modern o'zbek adabiyoti rivojlanishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy, A. "O'tkan kunlar". – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
2. Mirzaev, H. "Jadidchilik harakati va uning namoyandalari". – Toshkent: Fan, 2018.
3. Rasulov, O. "O'zbek adabiyoti va jadidchilik". – Toshkent: Sharq, 2019.
4. Karimov, I. "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q". – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
5. Xudoyberdiyeva, G. "Abdulla Qodiriy va milliy uyg'onish". – Samarqand: Zarafshon, 2017.

¹ Rasulov, O. "O'zbek adabiyoti va jadidchilik". – Toshkent: Sharq, 2019.